
Megjegyzések Luka László koncepció peréről*

Veress Emőd**

Luka László kommunista mozgalmár volt, aki a második világháborúban a szovjet hadseregben harcolt, majd vezető szerepet töltött be a román kommunista pártban és a szovjet típusú diktatúra kezdetén Románia pénzügyminisztere volt. A párton belüli hatalmi harcok keretében állították félre és koncepció perben halálra, majd kegyelmet gyakorolva életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. Tevékenységének értékelése nem pozitív, a diktatúra kiszolgálója volt. Életútjának és koncepció perének vázlatos ismertetése azonban így is számos tanulságot tartogat a romániai kisebbségi politizálás folyamatosan jelentkező kelepccéiről és a román-magyar viszony máig ható rendezetlenségéről.

Kulcsszavak: Luka László, Románia, Erdély, kommunizmus, koncepció per

Comments on the show trial of Vasile Luca

Vasile Luca was a communist movementist who fought in the Soviet army in World War II, then became a leader in the Romanian Communist Party and was Romania's finance minister at the beginning of the Soviet-style dictatorship. He was set aside in a power struggle within the party and was sentenced in a show trial to death by verdict and life imprisonment by pardon. His activities cannot be seen in a positive light: he was a servant of the dictatorship. Even so, the sketchy account of his life and his show trial offers a number of lessons about the constant pitfalls of minority politics in Romania and the still-emerging disorder in Romanian-Hungarian relations.

Keywords: Vasile Luca, Romania, Transylvania, communism, show trial

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.5.1504>

1. Alapvetés

Romániában az 1945-től fokozatosan kiépülő szovjet típusú diktatúra széles körben alárendelte és felhasználta az igazságszolgáltatást céljai érdekében. A koncepció perek egyik legalapvetőbb osztályozása két pertípus között tesz különbséget. Egyfelől léteztek a rendszer valós vagy akár vélt ellenségeivel szemben folytatott perek. Ide sorolható például Márton Áron gyulafehérvári római-katolikus püspökkel ügye, akit 1949-ben raboltak el, 1951-ben ítétek 15 év fegyházbüntetésre, 1955-ig volt börtönben és 1967-ig házi őrizetben. Másfelől azonban a „Kronosz felfalja a gyermekeit” típusú perek is gyakoriak voltak. Ebben az esetben a per célja a

* A tanulmány a szerző *Magyar vonatkozású politikai perek Romániában 1945-1968* kutatási projektjének keretében készült.

** Egyetemi tanár, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Jogtudományi Intézet, Kolozsvár. Főosztályvezető, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Magánjogi Kutatások Főosztálya, Budapest

rendszeren belüli hatalmi harcok rendezése, a párton belüli viszonyok újrendezése az igazságszolgáltatás legitimáló bevonásával. Ami viszont mindkét pertípus közös jellemzője, hogy különös céljai között szerepelt a megfélemlítés, a társadalom széles köreire kiható elrettentés: a párt- és az államvezetés a külső (párton kívüli) és belső (párton belüli) bármilyen ellenséges tevékenységet, elhajlást, a rendszer bármilyen kritikáját súlyosan megtorolja. Sőt, a megtorláshoz nem is feltétlenül szükséges „ellenséges” tevékenység, elhajlás, elégséges a pártvezetés útjába kerülni.

A jelen tanulmány tárgyát a második pertípusba tartozó ügy képezi: Luka László erdélyi magyar kommunista politikus (1898-1963) a román politika nagyhatalmú szereplője volt a második világháború után, amíg „Kronosz” (a párt és az a mozgalom, amelynek hű szolgálja volt), fel nem falta.

2. Luka László vázlatos életrajza

Luka László 1898. június 8-án született Háromszéken, Szentkatolnán.¹ Édesapja akkor halt meg tüdőgyulladásban, amikor édesanyja Lászlóval volt várandós.

Nagyszebenben, a bentlakásos katolikus iskolában és árvaházban, a Theresianumban tanult.² Ipari tanulóként sorozták be, Prágában dolgozott majd harcolt is az első világháborúban, illetve a Székely Hadosztályban.

A háború után Brassóban munkásként dolgozott a Schiel testvérek gépgyárában. Csatlakozott a kommunista mozgalomhoz. Az 1925-1939 időszakban többet volt börtönben, mint szabadon, kommunista, szakszervezeti tevékenységért. 1940-ben át akart szökni a Szovjetunióba (jelentést kellett vinne a Komintern-nek), de letartóztatták és (az akkor Romániához tartozó) Csernovicban tartották fogva.³ Viszont 1940 nyarán a szovjetek elfoglalták Moldva keleti részét és Csernovicot is, Lukát pedig kiszabadították. Szovjet állampolgárságot kapott és 1940–41-ben Csernovic polgármesterhelyettese volt.

1943-ban Moszkvában a rádió román adásánál dolgozott, 1940-44 között az ukrain szovjet képviselője volt. Ekkor ismerkedett meg feleségével, a besszarábiai Betty Birnbaum-al (sz. 1909), aki a spanyol polgárháború hőseként volt a Szovjetunióban. Betti Birman Elisabeta Luca néven lett (a második) felesége.⁴ Részt vett a román hadifoglyokból (gyorstalpaló politikai átnevelés után) a szovjeteket segítő csapatok felállításában (Tudor Vladimirescu Hadosztály). 1944-ben visszatért Romániába. Luka a kommunizmus meghonosítóinak, a kollektivizálásnak, az erdélyi magyar szervezetek kommunistáknak történő kiszolgáltatásának vagy megszüntetésének egyik jelentős szereplője volt. 1947. május 22-én jelent meg a kolozsvári *Igazságban* hírhedt cikke (A romániai magyarság útja), amely szerint nem

¹ Falu Kézdivásárhely közelében. Ma Kovászna megye.

² Theresianum róm. kat. árva- és lelencház. *Orphanotrophium regium Theresianum catholicum Cibiniense* néven 1770-ben Mária Terézia alapította.

³ Csernovic a két világháború között Nagy-Romániához tartozott (történelmi elnevezései lengyelül Czerniowce, németül Czernowitz, román neve Cernăuți). Ma Ukrajnához tartozik, hivatalos neve Csernyivci (Чернівці).

⁴ Első felesége, Papp Róza, brassói volt. Követte férjét az orosz emigrációban, a családi emlékezet szerint tízfuszjárványban hunyt el Taskentben.

lehet az elvtelen „magyar egység” szomorú jelszavával a romániai magyar közéletet ismét a kiszípolozó földesurak, bankárok és a falu uzsorásai szolgálatába állítani. A „magyar egység” jelszavát a választások alatt a reakció arra használta, hogy behatoljon azokba a szervezetekbe, amelyek keretében lehetőséget látott sötét terveinek végrehajtására. Luka gyakorlatilag ideológiai tisztogatást követelt. Cikke így politikai dokumentum, mert magvalósítandó irányvonalat is jelölt a párt magyarsághoz való viszonyában:

„Nem igazi demokrata, nem a népi erők demokráciája megerősítéséért küzd, aki csak általában beszél a reakció elleni harc szükségességéről, de nem talál, nem akarja felismerni az ellenséget az EMGE5, EMKE6, Dalosszövetség vezető berkeiben, a Magyar Népi Szövetség egyes vezetői között; aki nem látja a lélekmérgező ügynökök aknamunkáját a politikai és világnézeti arcvonal minden szektorában, az egyház reakciós elemeinél, elsősorban a katolikus egyház reakciós köreinél; a Bolyai Egyetemen,⁷ a sok magyar nyelvű újság és folyóirat hasábjain (...) Tudnia kell a magyarságnak, hogy a romániai dolgozók és az RKP8 nélkül a Maniu-banda garázdálkodásai csak a legsötétebb nemzetiségi elnyomás és üldöztetés első megnyilvánulásai lettek volna, és ma a romániai magyarság vándorbattal a kezében kereshetne megoldást a megsemmisülés veszedelme ellen. A demokrácia útja göröngyös, nehéz, de az egy irányba haladás vállvetve megkönnyíti az utat. Ha a romániai magyarság eltér a román nép politikai, gazdasági, kulturális életétől és harcától, akkor az elszigetelődés végzetes veszedelembé döntheti.”

Luka néha szembefordult a román nacionalizmussal, de internacionalista alapon: például Pătrășcanu igazságügyi miniszter⁹ kolozsvári magyarellenes beszédét¹⁰

⁵ Erdélyi Magyar Gazdák Egyesülete.

⁶ Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület.

⁷ A Bolyain el is kezdődött a kizárások köre, a Jog- és Közgazdaságtudományi Karon ezután szüntették meg például Bónis György jogtörténész jogviszonyát.

⁸ Román Kommunista Párt.

⁹ Lucrețiu Pătrășcanu (1900–1954), jogász, ügyvéd. A bukaresti egyetemen végzett jogot (1922) és a lipcsei egyetemen a román agrárreformról írt dolgozattal doktori fokozatot szerzett (1925). Már egyetemi éve alatt a kommunista mozgalom tagja volt. A második világháborúban a németek oldaláról történő román „kiugrás” után 1944-től igazságügyi miniszter. 1948. februárjában jobboldali elhajlásért félreállították. Konceptióis perben elítélték és 1954. április 17-én golyó által kivégezték. 1968-ban rehabilitálták. Életről lásd Lavinia Betea: *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist*, București, Curtea Veche, 2006.

¹⁰ 1946. június 9. Pătrășcanu például három-négyszázezer magyarról beszélt, „akik törvényellenesen még ma is Romániában élnek. Ez a nagyszámú magyar lakosság nemcsak azért tartózkodik itt, hogy megéljen. Ezeknek az embereknek a jelenléte és jelenlétük állandósítása aggodalomra ad okot, mert éppen ezek a magyarok kultiválják és terjesztik a revíziós tendenciákat, és ezzel államunk aláásásán dolgoznak. Ebben a kérdésben türelmünknek határa van. Nem fogunk román állampolgárságot adni azoknak a magyar állampolgároknak, akik - bár Erdély területén születtek - az ország területét elhagyva kivonták magukat a román állammal szemben teljesítendő kötelezettség alól, 1940-ben azonban a megszálló csapatokkal együtt visszatértek Erdélybe.” A taktikai elem is megjelent ebben a beszédben: „Most, amikor a magyar kormány képviselői az Egyesült Államokban tartózkodnak, és a nemzetközi közvéleményt akarják mozgósítani a magyar követelések érdekében, Erdélyben rendnek és nyugalomnak kell lenni, nehogy a románság rosszul értelmezett nacionalizmusa a nemzetközi reakció kezébe fegyvert adjon Románia ellenében. A békeszerződések pillanatában Romániának úgy kell a nemzetközi közvélemény előtt állnia, mint amely a nemzetiségi jogokat tiszteletben tartja, és ahol rend és nyugalom van.” *Vö. Világosság*, 1946. június 13, 129. szám, 1. o.

elítélte, fellépett a székely megyék gazdasági fejlesztése érdekében, 1945-ben a kolozsvári magyar Bolyai Egyetem megalapításában és a marosvásárhelyi orvosi létrejöttében is – vitatott – szerepet játszott. A Román Munkáspárt Központi Bizottságának Politikai Irodájának ülésén, 1949. február 7-én például így szólalt fel:

„Vasilichi elvtárs¹¹ megengedhetetlenül liberális, látja, hogy túl sok tanárt zártunk ki az oktatásból, de nem látja azt, hogy az oktatás még mindig tele van ellenséges elemekkel (...) Probléma a magyar iskolák számának a csökkentése is, azzal indokolva, hogy több van belőlük, mint a román iskolákból. Az helyett, hogy több iskolát hoznál létre a román lakosságnak, magyar iskolákat szüntetsz meg, a párt tudta nélkül. Mi nem hagyhatjuk jóvá a magyar lakosság kultúrájának visszaszorítását, csak mert az régebb kivételezett volt.”¹²

Ilyen megnyilvánulásai bőven elégséges alapot adtak arra, hogy a román nacionalizmust továbbörökítő kommunisták feketelistájára kerüljön. Meggyőződését tekintve internacionalista volt, szélsőbaloldali neveléséhez hű, amely a kifejezetten nemzeti alapon gondolkodó román kommunistákról nem mondható el. Demény Lajos történész szerint Luka nem rendelkezett magyar identitástudattal, hanem távoli identitáskincs részelemeit őrizte meg, amelyek valamilyen módon a szülőföldjéhez kötődtek és amelyek egyfajta lokálpatriotizmusban nyilvánultak meg.¹³

Pályája csúcspontján, 1947. november 5-e és 1952. március 10-e között Románia pénzügyminiszteri tisztségét töltötte be. 1949–1952 között a Minisztertanács alelnöki tisztségét is ellátta. A párt¹⁴ 1945-ben kialakított struktúrája szerint a kongresszus választotta meg a Központi Bizottságot, amely a párt egész tevékenységét irányította két kongresszus között. A Központi Bizottság egy Politikai Irodát és egy Titkárságot hozott létre. A Politikai Irodának hat tagja volt (Gheorghiu-Dej, Luka, Pauker, Georgescu, illetve Chivu Stoica és Miron Constantinescu), a Titkárságnak pedig négy (Gheorghiu-Dej, Luka, Pauker és Georgescu). A valós hatalmi súly a Titkárságé volt, itt születtek az alapvető döntések, azaz Luka nem csak miniszterként az államvezetésben, hanem a pártvezetésben is kulcsszerepet játszott – különös tekintettel arra, hogy a szovjet típusú diktatúrák pártállamok voltak, amelyekben a párt maga alá gyűrte és irányította az államszervezetet. 1948-ban a Politikai Iroda létszáma 13 rendes és 5 póttagra bővült, a Titkárságé 5 tagra (Lothar Rădăceanu belépésével), majd pár hónappal később Dej javaslatára 7 tagra (egy másik, Dej-hez hű magyar kommunista, Mogyorós Sándor¹⁵ ekkor került be a pártvezetés szűk

¹¹ A tanügyminiszter.

¹² Vö. *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al PMR - 1949*, vol. II, București, Arhivele Naționale ale României, 2003, 46-47. o.

¹³ Stefano Bottoni: *Transilvania roșie. Comunismul român și problema națională 1944-1965*, Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale - Editura Kriterion, 2010, 113. o.

¹⁴ Román Kommunista Párt, 1948-1965 között Román Munkáspárt, majd újra Román Kommunista Párt.

¹⁵ Románosított nevén Alexandru Moghioroș, 1911-ben született Nagyszalontán és 1969-ben Bukarestben, 57 évesen hunyt el. 1959-ben a Bolyai Egyetem alapításáról azt állította, hogy „az önálló magyar tannyelvű egyetem alapítása politikai hiba, a magyar reakciónak tett engedmény volt.” Dej halála (1965) után kiszorult a pártvezetésből. A Romániai Magyar Irodalmi Lexikon szerint halálos ágyán visszavonta a tévedéseit.

elitjébe, Iosif Chişinevschi mellett). A Pauker-Luka befolyás e bővítések következtében csökkent és Gheorghiu-Dej-é nyilván erősödött.

Tóth Imre, kommunista aktivista, matematikus, egyetemi tanár (1921–2010) visszaemlékezése szerint „a Luka Laci ősrégi székely elvtárs volt. Ő volt Gheorghiu mellett a Párt legfontosabb személyisége. Valami rettenetes tört románsággal beszélte a nemzet nyelvét. Amolyan Niagara-beszédeket szokott mondani, négy-öt, akár hat órát is képes volt megszakítás nélkül dumálni. Össze-vissza fecsegett, és mint a vadállat, ordibált. Félelmetes volt a beszédeit csak hallgatni is. Rettenetesen goromba és erőszakos volt, egy vérengző vadkan. Ő volt az, aki egy ilyen maratoni szónoklat alkalmával Kolozsváron bejelentette a nagy forradalmi változást: „Kollektivizáljuk a mezőgazdaságot!”. Ez állt főcímként óriási betűkkel a pártlap első oldalán. De baj is lett belőle. Valakiket másnap kirúgtak a laptól, talán le is tartóztattak egy kicsit, mert az alcím így hangzott: »Százéves a Kolozsvári Kerékpározó Egyesület«.¹⁶

Román politikai karrierjét Vasile Luca néven futotta be. Édesanyja így nyilatkozott erről: „Jöjjön csak haza, majd megkérdezem, mikor lett ő Vasile, amikor mi Szentkatolnán Lászlónak kereszteltettük. A nagyapja nevét adtuk neki. El tudnád te képzelni, hogy Serényi László nagyapádat valaki Serényi Vaszinak merte volna nevezni?”¹⁷ Luka saját állítása szerint Csernovicban a bebörtönzésekor írták a nevét románul le, és kiszabadulásakor a börtön nyilvántartása alapján állították ki új papírjait. Luka nem tagadta meg, hogy magyarnak született, de nyilván, nemzetiségi hovatartozása nem volt számára elsődleges: először volt kommunista, s másodlagosan magyar. Neve a korabeli román papírpénzekben (például az 1948-as 20 lejesen), amelyekre aláírását pénzügyminiszterként rányomtatták, is Vasile Luca-ként (olvasva VLuca) szerepel.

A hatalomátvételt megelőzően a román kommunista mozgalomban három rivális frakciót, hatalmi csoportosulást lehet azonosítani. Az egyik a „börtönfrakció”, a börtönben levő pártvezetők csoportja, közöttük és élükön Gheorghe Gheorghiu-Dej-el. A másik a szabadon levő hazai vezetők csoportja. A harmadik pedig a „moszkvai emigránsok” frakciója. E frakciók küzdelme a szovjet típusú diktatúra romániai kiépítését meghatározta. A küzdelmekből - nyilván sztálini jóváhagyással és támogatással - az egykori börtönfrakció került ki győztesen. Először a szabadon levő hazai vezetők frakciójával számoltak le. Majd Gheorghiu-Dej megszerezte a szovjet engedélyt, hogy a moszkovita csoportot (Ana Pauker, Luka László, Teohari Georgescu) is félreállítsa.¹⁸ Sztálinnak például jelentették, hogy Luka kritizálta az

¹⁶ Vö. Várdy Péter: *Hosszú út tőlem hozzám. Beszélgetések Tóth Imrével*, Budapest, Pont, 2014, 135-136. o.

¹⁷ Sigmond Elíz: *Szépapáktól unokáig. Mozaikkockák egy erdélyi család történetéhez*, Marosvásárhely, Mentor, 2008, 149. o. Sigmond Elíz Luka László unokahúga, ő gyűjtötte össze a családban fellelhető információkat Luka Lászlóról.

¹⁸ A családi emlékezet szerint a szovjeteknek fizetendő jóvátételt nagyjából Luka László pénzügyminisztersége alatt fizették ki. „A központi bizottság megszavazta, hogy az ország már nem tartozik, így az itt állomásozó szovjet hadsereg fenntartására többé nem köteles. Ez 1951-ben történt. Értesíteni kellett a helyőrség parancsnokát, és ezt a feladatot Lukára bízták. (Gh. Gheorghiu-Dejre kellett volna hagyni, elvégre ő a központi bizottság feje, mondja meg ő.) Luka gyanútlanul a pénzügyminisztériumba kérte Vinogradov vezéreztetését és közölte a központi bizottság döntését.

erőltetett iparosítást, amely a szovjet népet kiéheztette volna, illetve, hogy megkérdőjelezte az erőltetett kollektivizálás eredményességét,¹⁹ azaz alapvető sztálini államvezetési célokat és módszereket vont kétségbe. A román hatalmi rendszerben elfoglalt hely stabilitása nagymértékben a szovjet jóakaraton és támogatáson múlt. Az ilyen támogatás aláásása és megvonása egyet jelentett a bukással. Gheorghiu-Dej 1951. szeptemberi moszkvai látogatásán derülhetett ki, hogy Sztálin már nem védi a moszkovita frakció tagjait, és így Gheorghiu-Dej szabad kezet kapott a leszámoláshoz.

Luka a moszkovita frakcióhoz tartozott (minden valószínűség szerint NKVD20 ügynöknek is beszervezték). Ügyével egyébként párhuzamosan futott a moszkoviták vezetőjének, Ana Paukernek (1893–1960) a félreállítás, akit egyszerre vádoltak bal- és jobboldali elhajlással.²¹ Gheorghiu-Dej akciója ugyanakkor a román nemzeti irány megerősödését is jelzi a párton belül (Ana Pauker zsidó volt, vele szemben eljárni szinkronban állt az aktuális sztálini antiszemita kurzussal). A hatalmi konstelláció radikális átalakításáról van itt szó, mert Pauker (a külügyminiszter), Luka (a pénzügyminiszter) és Georgescu (a belügyminiszter) gyakorlatilag a diktatúra második, harmadik és negyedik pozícióját hatalmi pozícióját képviselték (sőt, Paukert informális befolyása miatt Gheorghiu-Dej-el egyenrangúnak tekintették).²² Robert Levy szerint

„Ana Pauker félreállításának az volt a stratégiai terve, hogy a támadásnak először Luka László legyen a célpontja, s ily módon kompromittálják mind Paukert, mind Teohari Georgescut,²³ tekintettel arra, hogy hármójuk között szoros együttműködés állott fenn. Abban, hogy Lukát szemelték ki, noha az ellene vádként felhozott cselekedetek közül sokat Pauker kezdeményezett, volt némi logika: miközben Paukert a párt-hierarchia sok tagja szerette és bálványozta, Lukáról az volt a vélemény - noha bizonyos kvalitásai folytán tiszteletet parancsolt -, hogy meglehetősen ellenszenves.”²⁴

1951-ben, amikor Luka 53. születésnapját ünnepelték, az édesanyja is Bukarestben volt az ünnepségen (június 8), amelyre így emlékezett:

Fültanúk mondták el, hogy miként visszhangzott a minisztérium Vinogradov üvöltésétől. – Aláírtad a halálos ítéletedet – mondta. – Láttad a felperzselt országot, tartalékos tisztje vagy hadseregünknek, mindig a segítségre voltunk, nagy hibát követtél el, Luka! (...) Nagybátyám este elmondta a feleségének. Betty is meghökkent, ő is azt mondta, hogy ezt nem kellett volna. Gh. Gheorghiu-Dej Moszkvába utazott. Biztosította a szovjet vezetést, hogy nem a központi bizottság, hanem csak a pénzügyminiszter önálló ötlete volt a helyőrség kiadásainak megtagadása. A Nemzeti Banknál elkülönítettek egy összeget, a pénzügyminisztert átvették, az orosz helyőrség fizetett, de román pénzből tette azt. Ana Pauker és Luka László kihallgatást kért a szovjet vezetéstől, nem fogadták többé őket.” Sigmund: i. m. 200. o.

¹⁹ Bottoni: i. m. 114. o.

²⁰ A szovjet belügyi népbiztosság.

²¹ 1947-1952 között Románia külügyminisztere volt, ebben a minőségében a világon az első női külügyminiszter. Vele szemben vizsgálatokat folytattak, kizárták a pártból, de végül nem ítélték el, utolsó éveiben fordítóként dolgozott (de munkahelyére, a Politikai Könyvkiadóba tilos volt bemennie). Mellrákban hunyt el 1960. június 14-én.

²² A korban divatos jelszó szerint: „Ana, Luca și cu Dej / Bagă spaima în burgheji”, vagyis „Ana, Luka és Dej / Megrémisztik a burzsoáziát.” Ami lényeges: Ana Pauker volt a rigmusban az első helyen.

²³ 1945-1952 között Románia belügyminisztere.

²⁴ További részletekről lásd Robert Levy: Ana Pauker. A félreállítás, *Korunk*, (2003) 2, 38. o.

„– Dej odajött hozzám, és megköszönte nekem, hogy ilyen fiút szültem és neveltem. Példaképe volt az illegalitás éveiben, mondta, és segítőtársa most, amikor szeretnék mindazt megvalósítani, amiért harcoltak, és amit a nép javára megálmodtak. Ő Lukának köszönheti azt, hogy most ő a Központi Bizottság főtitkára. Koccintott velem és megcsókolt. – Istenem, Istenem – mondogattam később –, az arcomon ég a Júdás csókja!”²⁵

Lukát jobboldali elhajlással vádolták meg a Központi Bizottság plenáris ülésén, 1952. március 1-én, pénzügyminiszeri tisztségeiből március 10-én leváltották. Alexandru Moghioros (Mogyorós Sándor, a Román Munkáspárt Központi Bizottságának titkára) hosszas cikkben magyarázta el Luka antimarxista és antileninista tévedéseit: lassította az ország szocialista iparosításának és a falu szocialista átalakításának ütemét, megzavarta az áruforgalmat a város és a falu között, serkentette a spekulációs kereskedelmet, gátolta az állami terménybegyűjtést, valamint a gabona és más élelmiszerek felvásárlási tervét. Eltávolodott az osztályharc marxista-leninista elméletétől, s azt a nézetet vallotta, hogy a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakában az osztályharc nem élesedik, hanem lanyhul, hogy a kapitalista elemek békésen belenőnek majd a szocializmusba.²⁶ Ez a jobboldali elhajlás ideológiai profilja, és ezek szerint, ha az ilyen magatartás a szankcionálandó, Gheorghiu-Dej volt a gyorsabb, radikálisabb társadalmi átalakítás híve.

Luka Központi Bizottsági tagságát május 28-án vonták vissza. 1952. augusztus 14-én letartóztatták és 1954. őszéig nyomoznak ügyében. Kihallgatását, legalábbis Sztálin haláláig, szovjet „tanácsadók” segítették.

Félreállításának előkészítése során rokonait és bizalmas embereit Háromszékről elhelyezték. „Nos, amikor már a pártnak olyan megbízható aktivistái kerültek a felelős beosztásokba, hogy ilyen ügynek is szolgáltak, megkapták címükre a »Zárt levelet«. A zárt levél – szigorúan bizalmas! jelzéssel – felkérte a megye vezetőit, hogy a rajoni és városi pártbizottságokon keresztül gyűjtsenek terhelő adatokat, nyilatkozatokat Luka Lászlóról. Bármit, csak minél súlyosabbakat. Kitétek magukért. Olyan tetteit is ellene fordították, amit tulajdonképpen szülőföldje érdekében, a költségvetés megterhelésével a megyének juttatott... Pénzügyminiszterként bármit szívesen engedélyezett, ami a megye előrehaladását jelentette. Amikor zsáknyi rágalom összegyűlt, beküldték a Központi Bizottságnak, hogy ott »a nép elégedetlensége és panasza alapján« vádat emeljének ellene.”²⁷

1954. október 8-án halálra ítélték. Viszont kegyelmi kérvényét elfogadták és életfogytiglani börtönre változtatták a halálos ítéletet (ez valószínűleg a hruscsovi „enyhülésnek” köszönhető). 1963. július 23-án a nagyenyedi börtönben hunyt el. 1968-ban viszont rehabilitálták.

²⁵ Sigmond: i. m. 202. o.

²⁶ Mogyorós Sándor: A munkásosztály pártjának erősítése biztosítja a szocializmus győzelmét Romániában, *Szabad Szó*, 1952. június 11, 2. o.

²⁷ Sigmond: i. m. 203. o.

3. Luka László koncepció pere

A peranyag egésze rendkívül terjedelmes, ezért a koncepció per fő tételeinek bemutatását alapvetően a vádirat (1954. szeptember 27.) alapján vázlatosan rekonstruálok.²⁸ A koncepció pereknél nehéz elválasztani, hogy mi a tény, és azt a perkoncepció hol alakítja át, egészíti ki, illetve tünteti el a vád szempontjából szükségtelen vagy kényes elemeket. Fontos elem, hogy a levéltári források ezt nem rögzítették, de Lukát a vizsgálati fogság alatt minden jel szerint megkínózták.

A vádak a következők voltak:²⁹

1. Luka László részt vett a magyarországi proletárfelkelés leverésében, a munkások harcának vérbe fojtásában.

2. Romániában befurakodott a munkásmozgalomba, viszont 1924-től a brassói Sziguránca (a román királyi titkosrendőrség) besúgója volt, és nagyszámú aktivista bukását okozta jelentéseivel. 1925-ös letartóztatása alakalmával a Sziguránca fizetett provokátora lett. A nyomozás során azt nyilatkozta, hogy „írásban vállaltam a Sziguráncának, hogy harcolok a kommunista mozgalommal szemben”.

A vallatások során tett elismerő vallomás bizonyító ereje ugyancsak kétséges. A valóságban sokkal inkább a hivatásos forradalmár életét élte Luka. Valóban jelenthetett, hiszen többször kihallgatták, de ezt alapvetően előre egyeztetve, „pártutasításra” tette, már ismert vagy erre a célra előkészített információk megisméltésével.³⁰ A családi emlékezet pedig a következőket rögzítette:

„Egy másik esetre egy gazdaember emlékezett Haralyból. Épített és ehhez boronákra volt szüksége. Kommandóra mentek. Éppen ilyesmire alkudoztak egy gazda udvarán, amikor három román csendőr lépett be oda és egyenesen a csűrnek tartottak. Lövöldöztek egy keveset, majd a megkötözött Luka Lászlóval léptek ki onnan. Leteperték a földre és mindhárman rugdosni kezdték. Alaposan helybenhagyták. – Ez az eset akkor jutott eszembe – mesélte a helyi gazda –, amikor azt írták róla 1953-ban, hogy a Sziguránca ügynöke volt. Na, ha ez így volt, akkor nem nagyon kényeztette ügynökeit az akkori állambiztonság...”³¹

3. 1933-ban azért ítélték 20 év börtönre, hogy a Sziguráncával való együttműködésének nyomait fedezzék. Mivel információkat szolgáltatott, azért csökkentették 5 év 6 hónapra a büntetését.

4. 1944 után, mint a munkásosztály árulója, folytatta munkásellenes és ellenforradalmi tevékenységét, nyilatkozata szerint az államhatalom megszerzésének és a kapitalizmus visszaállításának céljával.

5. Közbeavatkozott a Nagyajtán a szovjet hadsereggel a felszabadításért együtt harcoló román katonákat gyilkoló székelyek szabadon bocsátása érdekében. Itt a magyarokat gyilkoló Maniu-gárdák garázdálkodásaival szembeni fellépésről lehet szó.

²⁸ ACNSAS, Fond P 000148, vol. 108, 2-22. o.

²⁹ Ugyanebben a perben ítélték el Jakab Sándort (Iacob Alexandru), Solymos Ivánt és Cernicica Dumitru-t, Luka munkatársait. Párhuzamosan további perek is folytak a Pénzügyminisztérium és a Nemzeti Bank tisztségviselői ellen.

³⁰ ACNSAS, Fond P 000148, vol.174, 254. o.

³¹ Sigmond: i. m. 67. o.

6. Vétkes abban, hogy pénzügyminiszterként államellenes csoportot hozott létre és bűnös tevékenységet folytatott a nemzetgazdaság aláásása érdekében. Teljes tevékenysége a kapitalizmus helyreállítását szolgálta. A csoporthoz tartozott Jakab Sándor (1913–1997). Róla emlékezett meg így a már hivatkozott Tóth Imre:

„A Luka pénzügyminiszter volt, a Jakab volt a helyettese, tehát őt is letartóztatták és elítélték (...) Rengeteg ellenséget szerzett felsőbb körökben fantasztikus szemtelenségével, mindenki nagyon utálta, mert mindenkinek, minisztereknek, Politbüro-tagoknak is habozás nélkül odamondogatott. Nyíltan lemarháza őket, hogy inkompetensek, nem értenek semmihez, csak kárt okoznak (...) Mikor lebukott, általános üdvrivalgás tört ki, hogy hát na végre, ez a ronda alak is eltűnt (...) A Jakab életben maradt, de ezt az embert kínozták meg a legjobban mindazok közül, akiket megismertem. 12 évig volt egyedül egy cellában. Nem tudta, hogy Sztálin meghalt, tovább játszottak vele (...) A végén már annyira le volt gyengülve, hogy csak négykézláb, a könyökére támaszkodva tudott mászni, és úgy szürcsölte fel azt a moslékot a csajkájából, mint egy kutya. Nem őriült bele, de közel volt hozzá. A felesége, Farkas Magda volt a világ legszelídebb, legfinomabb és legszeretetreméltóbb teremtése. A Dermata cipőgyár tulajdonosának³² volt a lánya. Nagyon gazdag volt. Volt egy gyönyörű szép modern négyemeletes bérháza Kolozsváron a Majális utcában (...) Magdát is letartóztatták Jakabbal együtt. Beletévelyodott a vallatásba. Gyógyíthatatlan volt. Párizsban élő nővérenek sikerült kiszállítania őt Izraelbe, egy zárt szanatóriumba (...) Jakab később aztán a cellájában másokkal is összekerült, többek között a saját ügyészével is, ugye. Ez különben gyakori eljárás volt: elítélt és ügyésze egy cellába. Akkor kezdett már egy kicsit jobban lenni. 1965 tájt amnesztiával szabadult.”³³

A csoport tagjai „népellenes gyűlöletükben egyesülve” szisztematikusan szabotálták az ország szocialista iparosítását. Az állami vállalatok finanszírozásának nem megfelelő tervezésével komoly működési zavarokat okoztak ezeknek a vállalatoknak. A kiépítendő tervgazdaság rendszerszintű problémáit az ügyészégi álláspont szerint Lukáék szabotázsja okozta.

7. Luka támogatta a kulákokat, hitel nyújtásának rendelete el a kulákoknak. Ennek kapcsán egy korabeli magyar szaklapból, az Állam- és Igazgatásból idézek a vádakkal összhangban álló véleményt és állásfoglalást:

„Az RMP-be befurakodott ellenséges elemek (...) megkísérelték becsempészni a népi hatalmat gyakorló szövétsége a kizsákmányolókat is. V. Luca megnyilatkozásaiban azt a véleményét juttatta kifejezésre, pl. hogy az „egész nép” a szocializmust építi Romániában. Ebben az „egész nép” fogalmába beleértette a kizsákmányolókat jelentős részét is. Kijelentette például, hogy a Székelyföldön nincs kulák, s a székelység egésze a dolgozók közé tartozik. V. Luca tápot adott az osztályellenségnek a dolgozók közé való befurakodására. Nyilatkozatainak hatására, 30-40-50 kulákkal rendelkező falvak sorozatosan jelentették, hogy náluk nincs kulák, illetve már megszüntettek kulákságot, t. i. azzal, hogy törölték őket a kulákok listájáról. V. Luca nézeteit a RMP Dej elvtárs útmutatása szerint leleplezte és

³² Farkas Józsefnek, aki a Dermata cipőgyár egyik részvényese és vezetője volt, a fő vezető Farkas Mózes testvére.

³³ Várdy: i. m. 135-142. o.

felszámolta s így a kulákok sem bújhatnak meg a proletárdiktatúra városi és falusi dolgozóinak szövetségében.”³⁴ Mai értelmezésben Luka inkább a kulákokkal szembeni túlkapaszkodást kívánta mérsékelni. A családi emlékezet által megőrzött történet szerint Luka édesanyjának mondta: „Higgye el, édesanya, én Gheorghiu-Dej-zsel éppen hogy birokra nem kelek a mezőgazdasági problémák miatt. Ezek az én vezetőtársaim olyan érzéketlenek a föld iránt, azt kell hinnem, életükben nem járt kasza vagy kapa a kezükben.”³⁵

8. Luka László szabotálta a pénzreformot. Körülbelül a tervgazdaság minden hibájáért a felelősség Lukát és csoportját terhelte.

Végül Lukát vád alá a gazdaság szabotálásának és a munkásosztály elleni intenzív tevékenység bűncselekményeiért helyezték. Az első bűncselekmény alá a következő cselekményeket sorolták be: „vétkes abban, hogy a Minisztertanács alelnökéként és pénzügyminiszterként aláásta a nemzetgazdaságot, támogatta a városi és falusi kapitalista elemeket és megpróbálta megakadályozni az 1952. januári pénzreform előkészítését és megvalósítását, mindezt azért, hogy aláássa a Román Népköztársaság demokratikus rendszerét.”³⁶ A második bűncselekményben azért vétkes, mert „miután 1918-1919-ben aktív szerepet vállalt önkéntesként a magyarországi proletárforradalom leverésében, 1924-1940 között, felelős tisztségeket betöltve a romániai forradalmi munkásmozgalom vezetésében, elvállalta a polgári-földbirtokos Sziguránca fizetett provokáló ügynökének feladatát, és így részt vett a munkásosztály forradalmi harcát elnyomó és elfojtó cselekményekben.”³⁷

Eljárási szempontból az az ügyet a Legfelsőbb Törvényszék (Tribunalul Suprem) katonai kollégiuma vonta a hatáskörébe (1954. szeptember 28).³⁸

A per 1954. október 4-én kezdődött, és már október 8-án Luka Lászlót a 180. számú határozattal³⁹ a Legfelsőbb Törvényszék egyhangúan az nemzetgazdaság szabotálásának bűncselekményéért (az 1949. évi 16. törvény 2. cikke,⁴⁰ illetve az 1950. évi 199. dekrétummal⁴¹ történő módosítás után 3. cikke alapján) halálra és teljes vagyonelkobzásra, illetve a „munkásosztály elleni intenzív tevékenység” bűncselekményéért életfogytig tartó kényszermunkára ítélték (Büntető törvénykönyv 193-1. cikke alapján).⁴²

³⁴ Szentpéteri István: A Román Népköztársaság új alkotmánya, *Állam- és Igazgatás*, (1952) 11-12, 607. o.

³⁵ Sigmond: i. m. 134. o.

³⁶ ACNSAS, Fond P 000148, vol. 108, 18-19. o.

³⁷ ACNSAS, Fond P 000148, vol. 108, 19. o.

³⁸ ACNSAS, Fond P 000148, vol.108, 66. o.

³⁹ ACNSAS, Fond P 000148, vol.108, 249-299. o.

⁴⁰ Románia Hivatalos Közlönye, 12. sz., 1949. január 15.

⁴¹ Románia Hivatalos Közlönye, 68. sz., 1950. augusztus 12.

⁴² Ugyanezzel a határozattal a nemzetgazdaság szabotálásának bűncselekményéért Jakab Sándort (Iacob Alexandru) 20 év kényszermunkára és teljes vagyonelkobzásra, Solymos Ivánt 15 év kényszermunkára és teljes vagyonelkobzásra, valamint az emberiesség elleni bűncselekményéért 10 év kényszermunkára ítélték, ugyanakkor elrendelték, hogy a súlyosabb büntetést kell letöltenie. A negyedik vádlottat, Cernicica Dumitru-t a nemzetgazdaság szabotálásának bűncselekményéért 3 év börtönre ítélték. Fellebbezési lehetőség nem volt, egyedül Luka nyújthatott be kegyelmi kérvényt.

Az 1949. évi 16. törvény szerint „halállal büntetendő a Román Népköztársaság gazdasági fejlődésének szabotálása:

a) Épületek, gépek, ipari vagy más vállalkozásokban lévő bármilyen jellegű berendezések, villamosenergia-, gáz- vagy egyéb üzemek, berendezések bármilyen módon történő lerombolása vagy megrongálása;

b) Vasútvonalak, létesítmények, anyagok vagy az azokon lévő építmények, légi vagy vízi kommunikációs eszközök, hidak, vízvezetékek, telefon- vagy távíróberendezések vagy rádióállomások megsemmisítése;

c) Ipari, mezőgazdasági vagy erdészeti termékek elégetése vagy bármilyen módon történő megsemmisítése;

d) Az a) pontban említett kötelezettségek szándékos vagy gondatlan figyelmen kívül hagyása vagy szándékos elmulasztása, amely közveszélyt vagy katasztrófát eredményez.”

A Lukával szemben felhozott vádak és a törvényi tényállás között az összhang nem teljes, de koncepciók perben ez nem szokatlan. A vád tulajdonképpen mindegy, hogy konkrétan mire vonatkozott, hiszen annak a szerepe „csak az volt, hogy minimális magyarázattal szolgáljanak a lakosság előtt, melynek meg kellett értenie, hogy ez a vezető, akit valóságos kultusz övezett, tulajdonképpen a Siguranța embere volt, a nemzetgazdaság szabotőre, az ország csődjéért felelős személy.”⁴³

A másik jogszabályi hely, amely alapján Lukát elítélték, a Büntető törvénykönyv 193-1. cikke. Ezt az előírást titkos, a hivatalos lapban soha meg nem jelent dekrétum vezette be a román büntetőjogi rendbe és visszamenőleges hatállyal alkalmazták. A titkos norma életfogytiglani börtönbüntetéssel és teljes vagyonekobzással szankcionálta azt, aki „a munkásosztály vagy a forradalmi mozgalom elleni intenzív tevékenységet” végzett „az államapparátusban betöltött felelős pozícióban vagy a burzsoá-katonai rendszer alatti titkosszolgálatban”.

Lukának a következő önbeteljesítő jóslata 1950. március 27-én, a Román Munkáspárt Központi Bizottsági Titkárságának ülésén hangzott el: „Annyi disznóságot eltűrünk, anélkül hogy valakit is halálra ítélnének a gazdaság szabotálásaért. Rohadtul liberálisok (*sic!*) vagyunk az ellenségeinkkel szemben.”⁴⁴

Ahogy korábban is jeleztem, Luka László kegyelmi kérvényét elfogadták. Unokahúga értékelése szerint édesanyja, „a körülmények állása ismeretében – így szólt volna: »Na, fiam, mindig olyan büszke voltál, ha a magyarok közül sokra vitte valaki... Nos, ezek a férfiak elég sokra vitték: Butyka Ferenc előkészítette, Demeter Sándor pedig aláírta a halálos ítéletet.«” Butyka Ferenc (Francisc Butyka) ezredes⁴⁵ volt Luka vallatója, Demeter Sándor (Demeter Alexandru) pedig a halálos

⁴³ Stelian Tănase: Diverziókeltés, leleplezés, fikció. Vasile Luca tévelygései a kommunista logika útvesztőiben, *Háromszék*, 1998. július 2., 4. o.

⁴⁴ Vö. *Stenograma de ședințele Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al PMR - 1950-1951*, vol. III, București, Arhivele Naționale ale României, 2004, 188-191. o.

⁴⁵ Butyka Ferenc (1920-1997) Kolozsváron született, eredeti szakmája géplakatos. 1944. októberében megszökött a magyar hadseregből, 1945 februárjában lépett be a pártba. 1952-ig különböző párttisztviselőket tölt be helyi, majd központi szinten, majd a Szekuritáté keretei között lett a Bűnügyi Nyomozati Igazgatóság ideiglenes vezetője (1952. július-szeptember), vezetője (1952. szeptember-1953. október), majd a Belügyminisztérium VIII. Bűnügyi Nyomozati Igazgatóságának a vezetője (1953. október-1963). 1963-ban tartalékkormányba sorolták, az Északi Pályaudvar vámhivatalánál dolgozott

ítéletet kimondó bírói tanács egyik tagja (Alexandru Voitinovici tanácselnök és Ioan Enescu tag mellett).⁴⁶

Gheorghiu-Dej úgy értékelte, pár nappal Luka elítélése után, hogy „a székely régió protektoraként vagy képviselőjeként viselkedett”, és így „románellenes módon nyilvánult meg.”⁴⁷ Ez az elszólás a nacionalista motiváció jelenlétét bizonyítja.

Luka viszont hithű kommunistaként a koncepciók perek klasszikus csapdájába került: „Vasile Luca a kivizsgálás idején végig minden vádat magára vállalt, amit csak kértek tőle, vagy amiről azt hitte, a párt javára válik. A mozgalom belső résztvevőjeként ismerte a sztálinista perek logikáját. A fegyelem, az elvakult engedelmesség készítette e magatartásra. Akár nyílt tárgyaláson is szemrebbenés nélkül beismerte volna a leghetetenesebb vádakot, mert a pártnak még saját katonáival szemben is mindig igaza van. 1957. február 15-én Vasile Luca memóriumot küld Gheorghiu-Dejnek. Ügye újratárgyalását kéri benne, és közli az őt emésztő (Koestler *Darkness at noon*⁴⁸ leírt, jól ismert) dilemmát: „Vagy elismered a párt dokumentumokat, melyek megmutatják, hogy szabotáltad a nemzetgazdaság finanszírozását, vagy most is a párt ellen küzdesz, tagadva a szabotázscselekedeteket, elutasítva a párt dokumentumokat. Eme dilemma elé kerülve, legyőzöttként önmagamba roskadva sírtam, és formálisan elismertem, hogy szabotázst követhettem el. (...) Mivel a tárgyalás nyitott volt, és nem mutathattam rá az igazságra, meghazudtolva a párt dokumentumokat és a kivizsgálás idején tett nyilatkozataimat (...), mert nagy botrányt o Luka Lászlót koztam volna, és azt pártellenes diverzióként, a népnek pártba és annak vezetőibe vetett bizalma megrendítésére való kísérletként ítélték volna meg. Hallgattam, s beismertem, hogy mindenért bűnös vagyok” (Vasile Luca kifejezése).⁴⁹

vezető beosztásban. 1997. február 16-án hunyt el Bukarestben. Tóth Imre felidézte, hogy Butyka „kifejezetten szadista hírnévnek örvendett.” Várdy: i. m. 120. o.

⁴⁶ A romániai szovjet típusú diktatúrában vezető szerepet betöltő magyarok kérdése külön vizsgálat tárgyát képezheti. Tóth Imre szerint a szocialista állam felhasználta a magyarokat, „mert szűkében volt a kádereknek, és a magyarok nagyon jól megállták a helyüket. Hűségesekek voltak. (...) A magyar káderek jelenléte a Párt- és államapparátus összes szintjén, a legfelsőbb rangokig bezárólag, egyáltalán nem azt jelzi, mintha a magyar kisebbség ne lett volna elnyomva. Ezt maga a Párt sem hozta fel: mint alibit az által is jól ismert és megalapozott vádak ellen. De a magyar káderek, akár akarták, akár nem (de inkább nem akarták), így is az elnyomó szervek részei voltak. (...) A magyar miniszterek, ezredesek, vezérigazgatók, káderfőnökök pszichoanalízisében a magyar kisebbség elnyomása volt a döntő komponens, az, hogy a magyar kisebbség egyenjogúságát illetően a Pártba helyezték reményeiket (...) Az elvesztett háború után a magyarság abszolút többsége belátta, hogy semmiféle határrevízióra, visszacsatolásra nem számíthat (...), belátta, hogy Romániában a hatalom egy olyan Párt kezében van, amely hivatalos politikai vonala értelmében minden etnikai megkülönböztetést elítél, és amely a magyarok számára a társadalmi egyenjogúság és érvényesülés egyetlen útja.” Vö. Várdy: i. m. 114, 123. o. Adott történelmi kontextusban a rendszer való együttműködés és azonosulás az egyik kínálózó lehetőség volt a kisebbségi helyzet rendezésére. A baloldali értelmiség egy része hitt abban, hogy a szocialista rendszer elfogadható megoldást kínál majd a kisebbségi kérdésre: ez az illúziót azonban a történelmi realitás nagyon gyorsan lerombolta. Az, hogy neveik „román változatát” kellett használniuk ezeknek a magyaroknak, elárulja, hogy a párt milyen típusú integrálódást várt el: asszimilációt.

⁴⁷ Bottoni: i. m. 113. o.

⁴⁸ Sötétség délben.

⁴⁹ Tănase: i. m. 4. o.

4. Börtönevei és halála

Luka Râmnicu Sărat-on, majd Nagyenyeden raboskodott. A kutatott levéltári anyagban Luka László börtöndossziéja is megtalálható. Ebből kiderül, hogy a börtönben is intenzíven megfigyelték, besúgói jelentések tucatjai készültek, amelyekből kiderül, hogy besúgó rabtársaival való kommunikációban hangoztatta az ártatlanságát.⁵⁰ Édesanyjával való találkozájáról, a magyar nyelvű beszélgetés lehallgatásáról jegyzőkönyv készült.⁵¹ Besúgóknak kellett jelenteniük a „lekiállapotáról”.⁵² Cigarettaért éhségstrájkolt.⁵³ Engedélyt kér a börtön vezetésétől, hogy gyümölcsöt vásárolhasson, a vezetőség a kérelmét a minisztertanácsnak továbbítja, azzal az indokkal, hogy nincs hatásköre erről határozni.

Luka valós hibája az volt, hogy Ana Pauker oldalán több ügyben szembefordult Dej-el, például ellenezte a Duna-Fekete tenger csatorna építését. A moszkoviták az éveken át elhúzódó Pătrășcanu elleni eljárásban, bizonyítékok híján és Gheorghiu-Dej kifejezett kérése ellenére, nem támogatták a koncepciók per elindítását. Luka azdasági intézkedései folyamatos szovjet tanácsadói jelenléttel és ellenőrzés alatt történtek, de a rendszer gazdasági kudarcaira bűnbakot kellett találni.

Luka 65 évesen, egészségében megtörve hunyt el a börtönben, a korábban már jelzettek szerint 1963. július 23-án. A rokonait nem is értesítették, akik 1964-ben amnesztiában reménykedve érdeklődtek a Luka László sorsáról. Ezt követően hívták a rokonokat és közölték, hogy Luka meghalt, sírja ismeretlen. Majd 1968-ban arról küldött értesítést a nagyenyedi börtön, hogy Luka László fogpótlását, ami aranyból és platinából volt, 1967-ben a Nemzeti Bank kolozsvári fiókjánál letétbe helyezték.

Árvaházból örökbefogadott egyik fia, Vasile szerint őt „1967-ben hívták el Enyedre, Luka László exhumálására és ő írta alá azt a jegyzőkönyvet, amelyben beleegyezik Luka tetemének elhamvasztásába (...) Nekem kellett azonosítanom; különálló, jeltelen sírban volt. Arccal lefele temették, a koponyáján a jobb füle mögött volt a golyó ütötte lyuk. Amikor megfordították, kis híján rosszul lettem. (...) Rehabilitálása után a porait 1990-ig a bukaresti munkásmozgalmi Pantheonban tartották, egyszer értesítettek, hogy menjek utána. Itt van – hozta ki a másik szobából, hadd lássam az urnát.”⁵⁴

A családi emlékezet szerint Lukát lelőtték, nem természetes halállal halt meg. Akárhogy is történt, felnőtt életének felét a királyi Románia és a szovjet típusú diktatúra börtöneiben töltötte. Hatalma és karrierje csúcsán elvarátai, a párton belüli hatalmi harcok, „belső államcsíny”⁵⁵ kontextusában állították féltre.

⁵⁰ Lásd ACNSAS, Fond P 000148, vol.174.

⁵¹ ACNSAS, Fond P 000148, vol.174, 124-126. o.

⁵² Luka négyszer találkozhatott az édesanyjával. Vö. Sigmond: i. m. 217. o. Édesanyja 1962-ben hunyt el.

⁵³ ACNSAS, Fond P 000148, vol.174, 257. o.

⁵⁴ Sigmond: i. m., 223. o.

⁵⁵ Catherine Durandin: *A román nép története*, Budapest, Maecenas, 1998, 350. o.

5. Következtetések

A szovjet típusú diktatúra olyan államberendezkedés, amelyben a hatalomátadás rendezett mechanizmusai nem léteztek, és amelynek főleg kezdeti szakaszában a hatalomkoncentráció konspiratív múltú oligarchia javára valósult meg. Elkerülhetetlen volt, hogy a hatalomátadásnak vagy pontosabban a hatalomátvételnek olyan eltorzult, összeesküvésen alapuló változatai jelenjenek meg, mint amit az itt vizsgált eset is bemutat. Ezért helyes Catherine Durandin francia történész megállapítása: „Dej 1952-es győzelme egyáltalán nem oszlatja el a vezető csoporton belüli roncsoló félelmet: hiszen mindenütt ott leselkedik még a múlt, még hozzá az eltérő múltak árnyéka; és a háttérben felmerül Sztálin akaratának és a szovjet vezetésen belüli erőviszonyok kiszámíthatatlan alakulásának a fenyegetése.”⁵⁶ Kétségtelen, hogy Gheorghiu-Dej Lukával bánt el a legkönyörtelenebbül a moszkoviták közül (Ana Paukert és Teohari Georgescu végül nem is ítélték el, csak teljesen félreállították⁵⁷). Erre Sztálin halála kétségtelenül lehetőséget adott. Viszont a hazai frakcióhoz tartozó Pătrășcanu elítélésére és kivégzésére (1954. április), valamint Luka halálos ítéletének kimondására (1954. október) már Sztálin halála után került sor: nekik Gheorghiu-Dej nem kegyelmezett.⁵⁸

Luka a romániai magyar kommunista politikusoknak ahhoz a típusához tartozott, amely a pártot és a rendszert képviselték a magyarsággal *szemben*.

Alapvetően téves az típusú megközelítés, amely Luka bukását azzal magyarázza, hogy Gheorghiu-Dej-hez képest a szelídebb megoldások híve lett volna. Ugyanígy téves ennek az értelmezésnek a fordítottja is, amely Gheorghiu-Dej eljárását igazolná, és amely szerint Gheorghiu-Dej a túl radikális, Moszkvának alárendelt vezetőket taszította volna le. Ezt az értelmezést maga Dej sugallta, hiszen ő a hruscsovi enyhülés légkörében úgy értékelte, hogy Pauker, Luka és Georgescu félreállításával a desztalinizálás Romániában úttörő módon megtörtént. Valójában nem volt ő semmivel sem kevésbé sztálinista, mint félreállított elvtársai, viszont tény, hogy nehezen kiharcolt egyeduralmát rendkívül ügyesen átmentette a posztsztálini korba (egészen 1965-ben bekövetkezett haláláig).

Luka László életét és tevékenységét semmiképpen nem igazolja áldozat volta: eszmetársai buktatták meg és a pártot kiszolgáló bíróság révén ítélték el (előbb azonnali, majd az életfogytiglani börtönbüntetés révén lassúbb halálra). Rettenetes tévedésnek bizonyult politikai eszme harcos, fanatikus híve volt, aki sokat tett ennek az eszmének a könyörtelen megvalósításáért.

⁵⁶ Durandin: i. m. 350. o.

⁵⁷ Pauker sorsát már jeleztem fent. Teohari Georgescu nyomdát és könyvkiadót vezetett igazgatóként 1953-1972 között.

⁵⁸ Tóth Imre szerint az egyetlen, aki a Sztálin utáni korszakban elfoglalhatta volna Dej helyét, Pătrășcanu volt. „Ezt meg kellett gyilkolni. És [Gheorghiu-Dej] meg is gyilkolta.” Vö. Várdy: i. m. 121. o.

Irodalomjegyzék

Levéltári források

- ACNSAS, Fond P 000148

Forrásközlések

- Mogyorós Sándor: A munkásosztály pártjának erősítése biztosítja a szocializmus győzelmét Romániában, *Szabad Szó*, 1952. június 11.
- Pătrășcanu igazságügyminiszter kolozsvári beszéde a román-magyar kérdésről, *Világosság*, 1946. június 13.
- *Románia Hivatalos Közlönye*, 12. sz., 1949. január 15.
- *Románia Hivatalos Közlönye*, 68. sz., 1950. augusztus 12.
- *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al PMR - 1949*, vol. II, București, Arhivele Naționale ale României, 2003.
- *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al PMR - 1950-1951*, vol. III, București, Arhivele Naționale ale României, 2004.

Emlékiratok, interjúk

- Sigmond Elíz: *Szépapáktól unokáig. Mozaikkockák egy erdélyi család történetéhez*, Marosvásárhely, Mentor, 2008.
- Várdy Péter: *Hosszú út tőlem hozzám. Beszélgetések Tóth Imrével*, Budapest, Pont, 2014

Szakirodalom

- Lavinia Betea: *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist*, București, Curtea Veche, 2006.
 - Stefano Bottoni: *Transilvania roșie. Comunismul român și problema națională 1944-1965*, Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale - Editura Kriterion, 2010.
 - Catherine Durandin: *A román nép története*, Budapest, Maecenas, 1998.
 - Robert Levy: Ana Pauker. A félreállítás, *Korunk*, (2003) 2.
 - Szentpéteri István: A Román Népköztársaság új alkotmánya, *Állam- és Igazgatás*, (1952) 11-12.
 - Stelian Tănase: Diverziókeltés, leleplezés, fikció. Vasile Luca tévelygése a kommunista logika útvesztőiben, *Háromszék*, 1998. július 2.
-
-